

SOLIQ TO'LOVCHILARNING MAJBURIYATLARI BAJARILISHINI KONSEPTUAL ASOSLARI VA SHARTLARI ASOSLARI XUSUSIDA

Abdusherozov Abdullo Baxtiyorovich,

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti o'qituvchisi, PhD.

Annotatsiya: Maqolada davlat soliq siyosatining hozirgi zamon talablariga moslashuvchanligiga erishish sharoitida soliq to'lovchilarning majburiyatlari bajarilishini ta'minlashning konseptual asoslari va shartlari tadqiq etilgan. Samarali soliq ma'muriyatchiligiga oid jahon amaliyoti tajribalari asosida soliq to'lovchilarning majburiyatlari bajarilishini ta'minlash amaldagi holati baholangan va uni takomillashtirish yo'llari tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: soliq munosabatlari, soliqlar tizimi, soliq majburiyatlari, soliq majburiyatlarning bajarilishi, soliq majburiyatlarining bajarilishini ta'minlash, soliq majburiyatlarining bajarilishi natijalarini baholash, soliq qarzi, soliqlarning yig'iluvchanligi.

KIRISH

Dunyoning taraqqiy etgan davlatlarida hozirgi globallashuv sharoitida soliq yukini kamaytirish, soliq turlarini unifikatsiya qilish va soliq stavkasini pasaytirish, soliqlarni to'lash va soliq hisobotlarini taqdim etishning elektron tizimini rivojlantirishda zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llash, biznesni yuritish uchun qulay investitsion iqlim va ishbilarmonlik muhitini yaratish masalasiga alohida e'tibor berilmoqda.

Mustaqillik yillari davomida mamlakatimiz soliq tizimi murakkab rivojlanish va taraqqiyot yo'lini bosib o'tdi va bu boradagi islohotlar izchil takomillashib bormoqda. Jumladan, istiqlolning dastlabki yillarida, mamlakatimiz soliq tizimi davlat byudjeti taqchilligini kamaytirish va daromad qismini mustahkamlashga yo'naltirilib, korxonalar foydasiga yuqori stavkalarda soliq solinishi belgilangan bo'lsa, soliq islohotlarining keyingi bosqichlarida korxonalarning mahsulot ishlab chiqarish hajmini oshirishini rag'batlantirish, eksport qiluvchi korxonalarni qo'llab-quvvatlash, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni rag'batlantirishga o'tildi.

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish moliyaviy asoslarining shakllanishiga ijobiy ta'sir etishning samarali usullaridan biri - soliq to'lovchilarning majburiyatlari bajarilishini ta'minlashdir. Jahon soliq amaliyoti, taraqqiy etgan mamlakatlarning soliqqa tortishga oid boy ijobiy tajribalari bilan qiyoslaganda O'zbekiston Respublikasida zamonaviy talablarga javob beradigan soliq tizimi modernizatsiyasi va samarali soliq ma'muriyatchiligini shakllantirish o'zining ilk qadamlarini qo'yayotganligi, uning taraqqiyoti iqtisodiyot ravnaqi uchun muhim mexanizm ekanligi soliq tizimidagi shiddatli islohotlarning borishini, bu sohaga oid soliq amaliyotidagi tizimli o'zgarishlarni real baholashning katta ahamiyatini belgilaydi. Bugungi kunda ko'plab

munozaralarga sabab bo'layotgan soliq tizimi islohiining alohida bir yo'nalishi sifatida soliq to'lovchilarning majburiyatlari bajarilishini ta'minlash maqsadida soliq ma'muriyatchiligi samarali faoliyatini tashkil etishga oid munosabatlarni o'rganish muhim ahamiyatga ega.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI.

Moliya va soliq huquqi sohasidagi tadqiqotchilar "soliq majburiyati" tushunchasini va uning "soliq burchi" tushunchasidan farqini o'rgandilar⁷⁹[1].

Huquqiy lug'atda soliq majburiyati "soliq qonunchiligi aktida belgilangan holatlar mavjud bo'lganda ma'lum bir soliq (yig'im) to'lash majburiyati" deb ta'riflanadi⁸⁰[2].

Ba'zi xorijiy mamlakatlarda (Germaniya, Avstriya va boshqalar.), soliq munosabatlari "soliq majburiyati" tushunchasidan foydalanish orqali tartibga solinadi. Ushbu konsepsiya qo'shni davlatlarning (Belorusiya, Tojikiston, Moldaviya va boshqalar) qonun hujjatlarida ham mustahkamlangan.).

Shunday qilib, Belarus Respublikasi soliq kodeksining "soliq majburiyati" 2-bo'limi soliq majburiyatiga bag'ishlangan. Rossiya soliq kodeksidan farqli o'laroq, "soliq va yig'imlarni to'lash majburiyati" tushunchasi "soliq majburiyati" tushunchasi bilan almashtirildi (36-modda): "soliq majburiyati to'lovchining (boshqa majburiy shaxsning) soliq qonunchiligida belgilangan holatlar mavjud bo'lganda ma'lum bir soliq, yig'im (boj) to'lash majburiyatidir". Xuddi shu qoidalar va hatto formulalar Rossiya Federatsiyasi soliq kodeksining 44-moddasida bo'lgani kabi, yuzaga kelish, o'zgartirish va tugatish asoslariga, shuningdek soliq majburiyatini bajarish tartibi va shartlariga nisbatan qo'llaniladi.

Tojikiston Respublikasi soliq kodeksining 7-bobi "soliq majburiyati" deb ataladi va 78-moddada quyidagicha ta'rif berilgan: "soliq majburiyati ushbu Kodeks yoki soliq qonunchiligining boshqa aktida belgilaganidek soliq to'lovchining ma'lum bir soliqni, shuningdek hisoblangan jarimalar va foizlarni byudjetga to'lash majburiyatidir".

Moldaviya Respublikasi soliq kodeksining 5-bobi "soliq majburiyati" deb nomlangan. 169-180-moddalarda bu aniqlanmagan, ammo soliq majburiyatlarining paydo bo'lishi, o'zgartirilishi va qaytarilishi xususiyatlari oshkor qilingan.

Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyaviy sudi soliq majburiyatiga nafaqat soliqlarni, balki jarimalarni ham to'lash majburiyatini kiritdi (195-O 05.11.1999-yildagi, 130-o 04.06.2001-yildagi va 257-o 06.12.2001-yildagi ta'riflarga qarang), "soliq majburiyati" va "soliq to'lash majburiyati" tushunchalarining mohiyatini samarali tenglashtirdi".

Azriliyan A. N. tomonidan tahrirlangan "Katta buxgalteriya lug'ati" soliq majburiyatini - iqtisodiy munosabatlar sifatida tushuntiradi, buning asosida soliq to'lovchi soliqlarni hisoblash va to'lash uchun barcha zarur talablarni bajarishi shart va vakolatli organlar vakili bo'lgan davlat soliq to'lovchidan ushbu majburiyatni bajarishni talab qilishga haqli⁸¹[3]. ekanligi ta'kidlanadi.

⁷⁹Винницкий, Д.В. Финансовое право Российской Федерации: учебник / под ред. М. В. Карасевой.-5-изд. - М.: Юрист, 2021. - 592 с.

⁸⁰Юридический словарь [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/16303> (дата обращения: 23.10.2024).

⁸¹Большой бухгалтерский словарь / под ред. А.Н. Азрилиана. - М.: Институт новой экономики, 1999.

Tadbirkorlik atamaları lug'ati esa soliq majburiyatini "soliq to'lovchining soliq to'lash majburiyati" deb ta'riflaydi⁸²[4].

Полищук И. С. boshqa nuqtayi-nazarga ega, unga ko'ra "soliq majburiyatiga nafaqat soliqlarni to'lashga qaratilgan harakatlar, balki soliq organida ro'yxatdan o'tish, davlat idoralari tomonidan soliq to'lovchi to'g'risida ma'lumot olish va hokazolar bilan bog'liq tashkiliy harakatlar ham kiradi"⁸³[5].

Mayburov I. A. "soliq" va "soliq majburiyati" tushunchalarini haqiqatda aniqlaydi: "soliqning majburiy elementlari - bu ma'lum bir mamlakatning soliq qonunchiligi bilan tartibga solinadigan, soliqlarni hisoblash va to'lash tartibini belgilaydigan, ushbu majburiyatni oshkor qilmasdan belgilangan deb hisoblash mumkin bo'lmagan soliq majburiyatlari to'plami"⁸⁴[6]. Soliq majburiyatlarini belgilashda u ularning ikki tomonlama xususiyatini ta'kidlaydi: "soliq majburiyati-bu soliq to'lovchi soliq ish haqini to'g'ri hisoblash, to'liq va o'z vaqtida to'lash uchun barcha zarur talablarni bajarishi shart bo'lgan soliq huquqiy munosabatlari va vakolatli organlar tomonidan taqdim etilgan davlat undan bu majburiyatni bajarishni talab qilish xuquqiga ega"⁸⁵[7].

Ushbu mavzuning yangiligi va kam o'rganilgan tabiati yosh olimlar va amaliyotchilarning unga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Ilmiy maqolada tadqiq maqsadi. Yangi O'zbekistonda soliq tizimi modernizatsiyasi istiqbollari hamda "O'zbekiston-2030" Strategiyasining soliq masalalariga oid vazifalarida soliq to'lovchilarning majburiyatlari bajarilishini ta'minlashning konseptual asoslari va shartlarini yanada takomillashtirish bo'yicha xulosalar chiqarishdan iborat.

Ilmiy maqolada tadqiq obyekti sifatida O'zbekiston Respublikasining soliqqa tortish amaliyoti maydonga chiqadi.

Ilmiy maqolada tadqiq predmetini – Yangi O'zbekistonda soliq tizimi modernizatsiyasi istiqbollari soliq to'lovchilarning majburiyatlari bajarilishini ta'minlashning konseptual asoslari va shartlariga oid munosabatlar tashkil etadi.

Ilmiy maqolada tadqiq usullari. Tadqiqotda tizimli yondashuv, tasniflash, mantiqiy usul, tizimli tahlili, ilmiy abstraksiya va umumlashtirish usullari qo'llaniladi. Xususan, tarkibiy va tizimli tahlillardan foydalangan holda, soliqqa tortish amaliyotining asosiy ko'rsatkichlari tasniflanadi, boshqa omillarni abstraksiyalash orqali, soliq to'lovchilar majburiyatlarining bajarilishini ta'minlashning konseptual asoslari va shartlari masalalari o'rganiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Birinchi umumiy soliq nazariyalari soliqqa tortishning qaytariladigan xususiyati va ko'rsatilayotgan davlat xizmatlarining shartnomaviy xususiyatini tan olish uchun

⁸²Словарь бизнес-терминов Академик.ру [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/8906> (дата обращения: 23.12.2024).

⁸³Полищук И.С. Понятие и признаки налогового обязательства [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://juristmoscow.ru/nalogovye-spory/stat_nal-sp/1540/ (дата обращения: 27.12.2024)

⁸⁴Майбуров, И.А. Теория налогообложения. Продвинутый курс: учебник для магистрантов / И.А.Майбуров, А.М. Соколовская-3-изд. - М.- ЮНИТИ-ДАНА, 2023. - С.118

⁸⁵Ўша манба. 121-б.

yagona uslubiy platforma bilan birlashtirilgan birja nazariyalari edi. Ushbu almashinuvning tabiati va davlat xizmatlarining narxini asoslashdan farqli o'laroq, quyidagilar mavjud: ekvivalent almashinuv nazariyasi (O'rta asrlar), soliqlarning atomistik nazariyasi (Monteske Sh.), fiskal shartnoma nazariyasi (Gobbs T., Volter), zavq sifatida soliq nazariyasi (J.S. de Sismondi), sug'urta mukofoti sifatida soliq nazariyasi (Ter A., Mak-Kullox Dj.).

Keyinchalik soliqlarning klassik nazariyasi (soliq betarafligi nazariyasi) vakillari - Petti V., Smit A., Rikardo D. - soliq solishning asosiy tamoyillarini ishlab chiqdilar: adolatlilik, aniqlik, tejamlilik, qulaylik.

O'rta asrlarning amaliy g'oyalariga asoslangan qurbonlik sifatidagi soliq nazariyasi Mill D. S., Eyeberg K. T., Vitte S. Yu., Yanjul I. I. tomonidan rivojlantirildi.

Neoklassik tendensiya doirasida bir nechta maktablar tomonidan parallel ravishda ishlab chiqilgan jamoaviy ehtiyojlarni qondirish nazariyasi bir qator ilmiy maktablar - nemis (Stein L.), italyan (Nitti F.), rus (Sokolov A. A.) izlanishlari orqali shakllandi.

Keynschilik maktabi nazariy qarashlariga ko'ra, soliqlar iqtisodiyotning "o'rnatilgan stabilizatorlari" bo'lib, ular soliqlarni tartibga solish funksiyasini amalga oshirish uchun faol ishlatilishi kerak.

Keynschilikka muqobil qarash sifatida paydo bo'lgan yangi liberal yo'nalish qarashlari - bu davlatni faol soliq siyosatidan (Xayyek F.) rad etishni va yuqori soliq yuki bo'lgan faol soliq siyosatini (Erxard L.) va soliq siyosatida (Fridman M.) davlatning rolini kamsitishni qo'llab-quvvatlovchi turli xil maktablar va nazariyalarning to'plamidir.

20-asrning oxiridan boshlab yangi liberal maktab amerikalik iqtisodchi Laffer A. tomonidan ishlab chiqilgan ta'minot iqtisodiyoti nazariyasini ishlab chiqmoqda, tadbirkorlik subyektlarining davlat oldidagi soliq majburiyatlari miqdorining adolatliligi va maqbulligi muammosi doimo tadqiqotchilar e'tiborini tortdi. Soliq stavkasi hajmi va davlat byudjetiga soliqlarni qabul qilish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rgangan A. Laffer soliq stavkalarining oshishi har doim ham davlat soliq tushumlarining ko'payishiga olib kelmasligini isbotladi. U davlat byudjetiga bir xil miqdordagi daromad ham yuqori, ham past soliq stavkalari bo'yicha berilishi mumkinligini hisoblab chiqdi, ammo agar soliq stavkasi ma'lum bir obyektiv chegaradan ohsa, soliq tushumlari kamayishni boshlaydi. Laffer egri chizig'iga ko'ra, soliq stavkalarining pasayishi iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, bu byudjet daromadlarining vaqtincha pasayishini qoplashi mumkin; stavkalarining haddan tashqari oshishi iqtisodiyotni tushkunlikka soladi va keyinchalik soliq yig'iluvchanligining pasayishiga olib keladi.

Hukumatning soliq tushumlari orqali byudjetning daromad qismini ko'paytirish istagi soliqlarning fiskal funksiyasini amalga oshirishdir. Ammo, xo'jalik yurituvchi subyekt uchun munosib turmush darajasi va iqtisodiy mustaqillikni ta'minlash ham tabiiydir. Soliq to'lovchidan ma'lum bir chegaradan katta miqdordagi daromadni olib qo'yish tadbirkorlik tashabbusi va ishlab chiqarishni kengaytirish uchun rag'batlantirishning yo'qolishiga olib keladi, bu esa soliq to'lashdan bo'yin tovlash usullarini ishlab chiqish va moliyaviy resurslarni soya iqtisodiyotiga jamlashga intilish bilan shug'ullanadigan soliq to'lovchilar guruhlarini shakllantirishga yordam beradi.

Hozirgi vaqtda samarali soliq stavkasining umume'tirof etilgan muhim qiymati yo'q, ammo Laffer konsepsiyasiga asoslanib, soliq to'lovchining foydasining 35-40% dan ortig'ini olib qo'yish kengaytirilgan takror ishlab chiqarishga investitsiyalarni foydasiz qiladi, bu institutsional tuzoqlarning nazariy modelini amaliy amalga oshirish sifatida "soliq tuzog'i" ⁸⁶[8] sifatida tavsiflanadi. Biroq, Laffer nazariyasining keng tarqalganiga qaramay, bir qator nufuzli iqtisodchilar (masalan, Stiglis Dj.) bu haqda juda tanqidiy gapirib, "Prezident R.Reygan davrida uning AQSH iqtisodiyotiga amaliy tatbiq etilishi katta byudjet taqchilligiga sabab bo'ldi" ⁸⁷[9].

Neoklassik sintez konsepsiyasiga ko'ra (Samuelson P., Xiks Dj.) soliqlar talab va taklifning tuzilishini buzadi.

Zamonaviy neo-institutsional nazariyalardan faqat jamoatchilik tanlovi nazariyasi soliqqa tortish masalalariga qaratilgan (Byukenen Dj, Errou K.).

1990-yillarning oxiridagi ichki iqtisodiy siyosat ta'minot iqtisodiyoti nazariyasining retseptlariga amal qildi, soliq stavkalarini asta-sekin pasaytirdi va soliqlar va yig'imlar sonini kamaytirdi. Iqtisodiyotning bozorga asoslangan modeliga o'tish bilan soliqlar uni tartibga solishning yeng muhim vositalaridan biriga aylandi.

Bozorga yo'naltirilgan soliq mexanizmini ishlab chiqish va soliq munosabatlari tomonlarining huquq va majburiyatlarini aniq belgilab beradigan yangi soliq tizimini yaratish, majburiyatlarning bajarilishini ta'minlash yo'llarini belgilash va ularni bajarmaganlik uchun javobgarlik zarur.

1-Jadval.

Soliq to'lovchilarning majburiyatlari bajarilishini ta'minlashning konseptual asoslari va shartlari

№	Konseptual asoslar	Mazmuni	Amalga oshirish vositalari	Ta'sir etuvchi omillar	Kutilayotgan natijalar
1	Huquqiy asoslar	Soliq majburiyatlarini belgilovchi qonunlar va me'yorlar	Soliq kodeksi, normativ-huquqiy hujjatlar	Qonunchilik barqarorligi	Intizom oshadi
2	Institutsional asoslar	Soliq organlari faoliyati va boshqaruv tizimi	Soliq ma'muriyatchiligi, nazorat tizimi	Davlat boshqaruvi sifati	Samaradorlik ortadi
3	Iqtisodiy asoslar	Soliq yuklamasi va iqtisodiy rag'batlar	Imtiyozlar, preferensiyalar	Iqtisodiy barqarorlik	Soliq tushumlari oshadi
4	Axborot-kommunikatsion asoslar	Raqamlashtirish va ma'lumot almashinuvi	Elektron soliq tizimlari, onlayn platformalar	Texnologik rivojlanish	Shaffoflik oshadi
5	Ijtimoiy-psixologik asoslar	Soliq madaniyati va fuqarolik mas'uliyati	Targ'ibot, tushuntirish ishlari	Aholi ongi va ishonchi	Ixtiyoriy to'lovlar ortadi
6	Tashkiliy asoslar	Soliq jarayonlarini tashkil etish	Monitoring, audit, rejalashtirish	Boshqaruv samaradorligi	Nazorat kuchayadi
7	Moliyaviy nazorat	Soliq qarzdorligini	Tekshiruvlar,	Moliyaviy	Qarzdorlik

⁸⁶ Жук, А.А. Асимметричность институциональной мотивации экономических субъектов / А.А. Жук // Экономика и управление: научно-практический журнал. - 2010. - № 6. - С. 36.

⁸⁷ Стиглиц, Дж. Ревущие девяностые. Семья развала / Дж. Стиглиц. М.: Современная экономика и право, 2005. - С. 79.

№	Konseptual asoslar	Mazmuni	Amalga oshirish vositalari	Ta'sir etuvchi omillar	Kutilayotgan natijalar
		kamaytirish	jarimalar	intizom	qisqaradi
8	Raqamli transformatsiya	Zamonaviy texnologiyalar asosida boshqaruv	Big Data, AI, elektron hisob-kitob	Innovatsion muhit	Tezkorlik va aniqlik oshadi

Mualliflarning talqinlaridagi nomuvofiqliklarga qaramay, shubhasiz soliq majburiyatining bir qator xususiyatlari mavjud:

- bu shoshilinch, chunki soliq to'lovchilar tomonidan soliq organlari tomonidan soliq to'lovlarini olishga qaratilgan o'zlariga Yuklangan vazifalarni bajarish har doim qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda amalga oshiriladi;

- to'lov muddati soliq to'lovchilar va soliq agentlari uchun har bir soliq bo'yicha majburiyatlar uchun alohida belgilanadi;

- soliq organlari soliq to'lovlarini talab qilishga qaratilgan harakatlarni amalga oshirishi shart bo'lgan qonuniy belgilangan muddatlar mavjud;

- haddan tashqari olingan soliq to'lovlari miqdorini qaytarish va qoplash, jarimalar va jarimalarni to'lash majburiyatlari ham qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda bajarilishi shart.

Fuqarolik javobgarligidan farqli o'laroq, har qanday soliq majburiyati pul xarakteriga ega. Soliq majburiyatini amalga oshirishning maqsadi soliq kreditorining bir turi sifatida ishlaydigan davlatdan soliq to'lovini olishdir: "qarzdorlik uchun soliq majburiyatida bu soliq miqdorini olishdir; soliq summalarini, jarimalarni, jarimalarni ortiqcha olishdan kelib chiqadigan majburiyatda bu soliq to'lovidir. ortiqcha to'langan (yig'ilgan) summalarini olish; jarimalarni to'lash majburiyatida jarima summalarini olish kerak; ortiqcha to'langan soliq to'lovlarini kechiktirganlik uchun foizlarni to'lash majburiyatiga foizlar miqdorini olish kiradi. Soliq majburiyatining bir qismi sifatida soliq to'lovchining (qarzdorning) xususiy mulki davlatga (kreditorga) soliq to'lovi shaklida o'tkaziladi - soliqlar, jarimalar, jarimalar va ortiqcha to'langan mablag'lar unga qaytariladi"⁸⁸[10].

Shu bilan birga, soliq majburiyati doirasida ko'pincha mulkiy xususiyatga ega bo'lmagan huquq va majburiyatlar amalga oshiriladi (masalan, soliq tekshiruvlari uchun hujjatlar va tushuntirishlar, shuningdek ular amalga oshiriladigan protsessual huquqiy munosabatlar), ammo bu soliq majburiyati yuzasidan maqsadga erishish uchun zarurdir..

MUHOKAMA

Agar soliq majburiyati asosan ixtiyoriy ravishda bajarilsa (uni amalga oshirish uchun huquqiy munosabatlar davlatning mulkiy huquqlarini himoya qilish usuli hisoblanadi), u holda soliq majburiyati har doim davlat majburlash choralari bilan ta'minlanadi. Bunday choralarga quyidagilar kiradi: soliqlar, jarimalar, qonunda

⁸⁸Полищук, И. С. Налоговое обязательство в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Полищук Ирина Сергеевна. - Омск, 2008. - С.21

belgilangan muddatda to'lanmagan jarimalarni yig'ish orqali davlatning buzilgan huquqlarini tiklashga qaratilgan himoya choralari; ortiqcha olingan soliqlarni qaytarish muddatlarini buzganlik uchun foizlarni yig'ish; soliq organlarining ortiqcha olingan soliqlarni qoplash majburiyati.

Shuni ta'kidlash kerakki, ichki soliq qonunchiligida soliq majburiyatining paydo bo'lishi va bekor qilinishi uchun aniq mezonlar mavjud bo'lmagan va uning huquqiy ta'rifi shakllanmagan vaziyat ularning buxgalteriya hisobi (moliyaviy) va soliq hisobini, soliq nazoratini, shu jumladan korporativ nazoratni to'g'ri va oqilona tashkil etish uchun nomaqbul ko'rinadi. o'z-o'zini nazorat qilish doirasi. Soliq majburiyati va soliq burchi mavhum va aniq o'zaro bog'liqligi o'rinli ko'rinadi (2-jadval).

2-jadval.

"Soliq majburiyati" va "soliq burchi" ta'riflari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni qiyosiy tahlil qilish⁸⁹[12]

Mezon	Soliq majburiyati	Soliq burchi
Fuqarolik xuquqidagi talqin	Xuquqiy munosabat	Zarur ahloq o'lchovi
Me'yoriy talqin	Mavjud emas	Mavjud emas
Amal qilish formati	Qonun bilan belgilanmagan	Soliq qonunchiligida belgilangan asoslar mavjud bo'lsa, u paydo bo'ladi, o'zgaradi va to'xtaydi
Yuzaga kelish shartlari	Elementlarning mavjudligi: soliq to'lovchi, soliq solish obyekti, soliq bazasi, soliq davri, soliq stavkasi, soliqni hisoblash tartibi, soliq imtiyozlari, soliq to'lash tartibi va muddati	O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining normasi, O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining talablari, soliq to'lovchiga nisbatan qonuniy ahamiyatga yega bo'lgan faktlarning paydo bo'lishi yoki uning faoliyati bilan bog'liq bo'lgan holatlar soliq majburiyati
Yuzaga kelish jabhasi (holati)	Soliq solinadigan obyektning mavjudligi va soliq bazasi hisoblanadigan muddat sifatida soliq davrining tugashi	Soliqni haqiqiy to'lash uchun qonun chiqaruvchi tomonidan belgilangan "ekstremal" sananing boshlanishi
Tomonlarning o'zaro hamkorligi	Huquqiy munosabatlar sifatida bu ikki yoki undan ortiq subyektlar o'rtasidagi ijtimoiy o'zaro ta'sirning bir shakli (soliq ma'muriyatchiliklari bilan to'lov, qaytarish, qoplash, nazorat qilish masalalari bo'yicha o'zaro ta'sir o'tkazish zarurati tufayli, uchinchi shaxslar - soliq agentlari, banklar va boshqalarni ijro uchun jalb qilish).	Burchning bir tomonlama tabiati (soliq to'lovchi soliqni to'lashi shart, ammo davlat unga o'z harakatlari uchun ekvivalent bermaydi -bepul soliq to'lovlari prinsipi)
Baholash	Pul shaklida	Pulsiz shaklda
Ijro etish	Qonuniy belgilangan muddatlarga rioya qilish davlat ijro choralari bilan	Noma'lum, shaxs soliq to'lovchi maqomiga ega bo'lgan paytdan

⁸⁹Учетные и налоговые инструменты совершенствования договорных обязательств организации: Монография / Н.Т. Лабынцев, Л.Н. Кузнецова, Е.В. Поролло, Е.С. Цепилова; под ред. Н.Т. Лабынцева. – Ростов-на-Дону: РГЭУ (РИНХ), 2011. - С. 42 асосида муаллиф ишланмаси

	qo'llab-quvvatlanadi	boshlab
--	----------------------	---------

Yuqoridagi tahlil soliq burchi soliq majburiyatining mohiyati, uning o'ziga xos natijasi degan xulosaga kelishimizga imkon beradi.

Majburiy choralar sifatida – O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksida guruhlangan soliqlar va yig'imlar to'g'risidagi qonun hujjatlarida belgilangan javobgarlik choralari maydonga chiqadi. Ular soliq majburiyati doirasidan tashqarida, davlat majburlash choralari qo'llash, soliq qonunchiligi talablarini buzadigan soliq to'lovchi yoki soliq agentining ta'siri bilan bog'liq alohida yuzaga keladigan himoya huquqiy munosabatlarda amalga oshirilmoqda. Majburiy normalarning amalga oshirilishi soliq summalarini, jarimalarni, jarimalarni to'lashni talab qilish asosida qarzlarni to'lash majburiyatini bajarish yoki bank yoki sud ijrochilari tomonidan qarzlarni, jarimalarni, jarimalarni undirish to'g'risidagi Akti (qarorni) bajarish orqali sodir bo'ladi. Soliq majburiyatlarini bajarish bo'yicha huquqiy munosabatlar davlatning qonun hujjatlarida belgilangan muddatda soliq to'lovlarini olish huquqini tiklashga qaratilgan.

Soliq majburiyati moliyaviy huquqiy munosabatlarning turlaridan biri bo'lganligi sababli, u quyidagi xususiyatlarga ega:

- "bu davlatning moliyaviy faoliyatining maxsus sohasida paydo bo'ladi;
- bu ommaviy huquqiy munosabatlar;
- faqat huquqiy shaklda mavjud;
- bu iqtisodiy munosabatlar"⁹⁰[11].

Soliq majburiyatini o'rganishga nazariy va empirik yondashuvlar unga quyidagi muallif ta'rifini berishga imkon beradi: soliq majburiyati - davlat va soliq to'lovchilar o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarning ma'lum bir sohasidagi tizimli hodisa bo'lib, u ko'p yo'nalishli (soliq majburiyatlari soliq to'lovchilar yoki soliq agentlari va soliq organlari o'rtasidagi munosabatlarga vositachilik qiladi) va davlat va soliq to'lovchi manfaatlarining murosaga keltirish tabiatiga ega; har doim davlat majburlash choralari bilan ta'minlangan.

Har qanday korxona o'zining byudjet oldidagi soliq majburiyatlarini maksimal darajada qisqartirish uchun qonunda belgilangan tartibda biznesni yuritish va xo'jalik operatsiyalarini hisobga olishning samarali usullari va yo'llaridan foydalanish xuquqiga egadir (1-rasm).

1-rasmning shu jihati e'tiborliki, amaldagi qonunchilik doirasida korxonaning soliq burchi mavjudligi obyektiv tarzda amal qilsada, u hali soliq majburiyatining ko'lami va uning ijro etilishi uchun imkoniyatlarni baholash imkonini bermaydi.

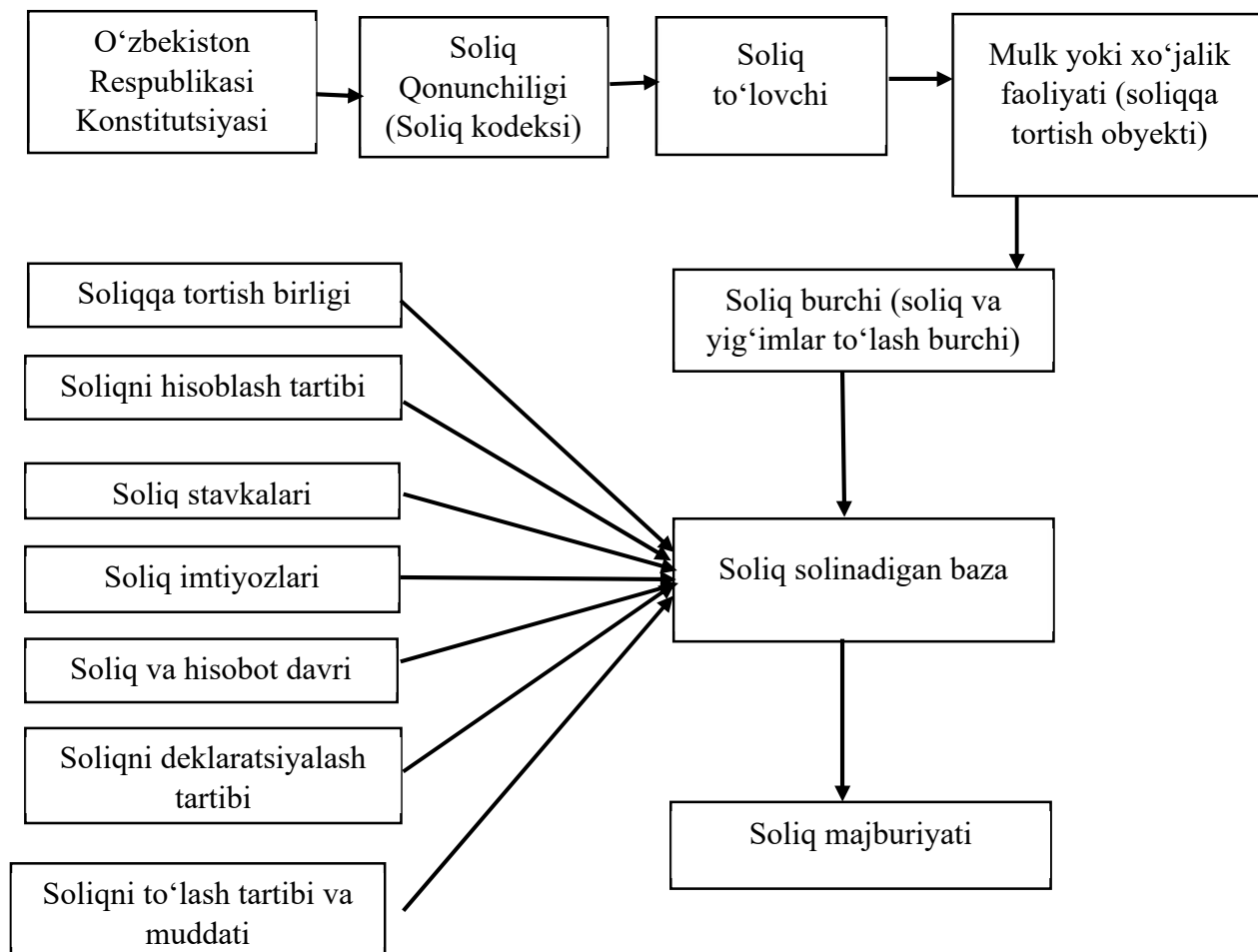
Shunga o'xshash yondashuvni soliq majburiyatlarini aniqlashning jahon amaliyotini tahlil qilishda kuzatish mumkin⁹¹[14].

⁹⁰Полищук, И.С. Понятие и признаки налогового обязательства [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://juristmoscow.ru/nalogovye-spry/stat_nal-sp/1540/ (дата обращения: 27.12.2024)

⁹¹Экономика налоговой политики. Пер. с англ.-5-изд. / Под ред. М. П. Девере. – М.: Информационно-издательский дом «Филинь», 2021.- С.21.

Soliq majburiyatlari ehtimollik - vaqt mezoniga ko'ra quyidagicha tasniflanishi mumkin (tekshirishning o'sish darajasiga qarab tartibga solinadi):

- bashorat qilingan (bilvosita taxminlar asosida hisoblangan ehtimollik);
- potensial (yaqin kelajakda kutilayotgan, boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlar bilan o'xshashlik bo'yicha hisoblangan);
- rejalashtirilgan (moliyaviy rejada, soliq byudjetida yoki boshqa shunga o'xshash hujjatda ko'rsatilgan);
- haqiqiy-haqiqiy (faqat hisobot (soliq) davri tugagandan so'ng ma'lum bo'ladi va ularning yakuniy qiymati korporativ soliq nazorati muolajalaridan keyin tuzatiladi).

1-rasm. Soliq majburiyatining shakllanish modeli⁹²[13]

Shunday qilib, xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan soliq majburiyatlarining bajarilishini monitoring qilish doirasida aniqlash va bashorat qilish zarur deb taxmin qilinadi:

- soliq to'lovchining soliq to'lash majburiyatining sabablari;
- soliq majburiyatining yelementlari, ular izchil qo'llanilganda uning miqdori va ishlash shartlarini belgilaydi;
- soliq majburiyatlarini bajarish bo'yicha haqiqiy harakatlar;

⁹²Василенко, А. А. Налоговый учет и аудит: состояние и развитие [Текст]: монография / Е.С. Цепилова, Н.А. Нестеренко, А.А. Василенко, И.А. Кислая; под ред. Н.Т. Лабынцева. - Ростов-на-Дону: РГЭУ (РИНХ), 2010. – 263 с. асосида муаллиф ишланмаси.

- amalga oshirilgan chora-tadbirlarni baholash va olingan natijalarni tahlil qilish.

Faqatgina ushbu holatlarning umumiyligi ma'lum bir soliqni yig'ishda aniqlik prinsipini ta'minlaydi, chunki soliq to'lovchi tomonidan soliq majburiyatini bajarish bir vaqtning o'zida quyidagi shartlar bajarilgan taqdirda mumkin:

- soliq majburiyatining yuzaga kelishini aniqlaydigan barcha zarur elementlar mavjud;

- daromad solig'ini to'lashda eng aniq ifodalangan soliq majburiyatining paydo bo'lishi uchun iqtisodiy asoslar mavjud (qo'shilgan qiymat solig'i, foyda solig'i, xorijiy mamlakatlarda korporativ va daromad solig'i).

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqotlar va tahlillar shuni ko'rsatadiki, Yangi O'zbekistonda soliq tizimi modernizatsiyasi istiqbollari hamda “O'zbekiston-2030” Strategiyasining soliq masalalariga oid vazifalarida soliq to'lovchilarning majburiyatlari bajarilishini ta'minlashning konseptual asoslari va shartlarini yanada takomillashtirish uchun quyidagi tezkor tadbirlar ko'rilishi lozim:

1.O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasiga muvofiq ishlab chiqilgan va 2020-yildan kuchga kirgan yangi tahrirdagi Soliq Kodeksi soliq qonunchiligini qo'llashni maksimal darajada soddalashtirish, qarama-qarshiliklar va tushunmovchiliklarni bartaraf etish, insofli soliq to'lovchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishni kuchaytirishni ko'zda tutayotganligi, shuningdek, soliq nazorati shakllari va mexanizmlarini takomillashtirish, jumladan soliq solish obyektlari va soliq to'lovchilarni to'liq qamrab olish va hisobga olishni ta'minlaydigan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish alohida ahamiyatlidir.

2.Soliqlarni to'lamaslik, soliq to'lashdan bo'yin tovlash, soliq to'lovchi sifatida ro'yxatda turmaslik va boshqa shu kabi soliq huquqbuzarlik hamda soliqqa oid jinoyatlar esa soliqlarning huquqiy munosabatlar bilan chambarchas bog'liq holda bo'lishini bildiradi.

3.Soliq to'lovchilarning majburiyatlari bajarilishi darajasi nafaqat davlat, iqtisodiyot tarmog'i yoki alohida hudud miqyosidagi fiskal barqarorlikka erishishning barcha shakllariga va ayniqsa, soliq to'lovchilar majburiyatlari bajarilishini ta'minlashning konseptual asoslari va shartlarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, Yangi O'zbekistonda soliq tizimi modernizatsiyasi istiqbollari hamda “O'zbekiston-2030” Strategiyasining soliq masalalariga oid vazifalarida soliq to'lovchilarning majburiyatlari bajarilishini ta'minlash davlatning fiskal imkoniyatlarining ortib borishini hamda soliq to'lovchilarning manfaatdorliklari orqali ularning iqtisodiy o'sishni ta'minlashdagi faol ishtirokini ta'minlaydi. O'rganilgan strategiyaga muvofiq, davlat moliyaviy barqarorligini ta'minlash, iqtisodiyotda soliq yukini kamaytirish, soliq to'lovchilar faoliyatida “soliq to'lashning ixtiyoriyligi” tamoyili ustuvorligini ta'minlash, soliq to'lovchilar majburiyatlarini bajarishlarini ta'minlash, O'zbekistonda samarali soliq siyosatini shakllantirishning ustuvor yo'nalishlari hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vinnitskiy, D. V. (2021). *Finansovoye pravo Rossiyskoy Federatsii* (5-ye izd.; pod red. M. V. Karasevoy). Moskva: Yurist’.
2. Yuridicheskiy slovar. (n.d.). Olingan <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/16303> (murojaat qilingan sana: 23.10.2024).
3. Azriliyan, A. N. (Ed.). (1999). *Bolshoy buxgalterskiy slovar*. Moskva: Institut novoy ekonomiki.
4. Slovar biznes-terminov Akademik.ru. (n.d.). Olingan <http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/8906> (murojaat qilingan sana: 23.12.2024).
5. Полищук, I. S. (n.d.). Ponyatiye i priznaki nalogovogo obyazatelstva. Olingan http://juristmoscow.ru/nalogovye-spory/stat_nal-sp/1540/ (murojaat qilingan sana: 27.12.2024).
6. Mayburov, I. A., & Sokolovskaya, A. M. (2023). *Teoriya nalogooblojeniya. Prodvintuy kurs* (3-ye izd.). Moskva: YUNITI-DANA.
7. Juk, A. A. (2010). Asimmetrichnost institutsionalnoy motivatsii ekonomicheskix subyektov. *Ekonomika i upravleniye*, (6), 36.
8. Stiglis, Dj. (2005). *Revnyuye devyanostye. Semena razvala*. Moskva: Sovremennaya ekonomika i pravo.
9. Полищук, I. S. (2008). *Nalogovoye obyazatelstvo v Rossiyskoy Federatsii* (Avtoreferat kandidatskoy dissertatsii). Omsk.
10. Лабынсев, N. T. (Ed.), Kuznetsova, L. N., Porollo, Ye. V., & Sepilova, Ye. S. (2011). *Uchetnyye i nalogovyye instrumenty sovershenstvovaniya dogovornyy obyazatelstv organizatsii*. Rostov-na-Don-u: RGEU (RINX).
11. Vasilenko, A. A., Sepilova, Ye. S., Nesterenko, N. A., & Kislaya, I. A. (2010). *Nalogovyy uchet i audit: sostoyaniye i razvitiye* (pod red. N. T. Labynseva). Rostov-na-Don-u: RGEU (RINX).
12. Devere, M. P. (Ed.). (2021). *Ekonomika nalogovoy politiki* (5-ye izd., per. s angl.). Moskva: Informatsionno-izdatelskiy dom «Filin’».
13. Djamalov, Kh. N. (2021). Three-dimensional system for estimating efficiency and agreement of entrepreneurial activity priorities. *JournalNX – A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 7(6), 365–370.
14. Полищук, I. S. (n.d.). Ponyatiye i priznaki nalogovogo obyazatelstva. Olingan http://juristmoscow.ru/nalogovye-spory/stat_nal-sp/1540/
15. Yuridicheskiye i ekonomicheskkiye slovari. (n.d.). Academic.ru elektron resurslari. Olingan <http://dic.academic.ru>